

De wijsheid die in het lichaam ligt opgeslagen

In *Eindelijk volwassen* draagt Frits de Lange een script van wijsheid aan voor de tweede levenshelft, een alternatief voor het maakbaarheidsideaal dat we voor altijd jong kunnen blijven en het idee dat ouderdom enkel en alleen een proces van verval is. 'Wijsheid', zo stelt Frits in de introductie, is 'zelfkennis die uitmondt in zelftranscendentie'. (p. 20)

Het boek getuigt van een theologie in onlosmakelijke verbondenheid met het leven en dat is sprekend voor hoe ik jou, Frits, als mens, academicus en promotor de afgelopen jaren heb mogen leren kennen. Een warm mens, die nauw betrokken is bij de mensen om hem heen en gevoel heeft voor de vragen die onder de oppervlakte van de samenleving leven. Het is theologie letterlijk in het verlengde van lijf en leden, wat jij in *Heilige Onrust* al 'theologie als bewegingsleer' noemde.¹ Het is deze zoektocht naar een meer lichamelijke opvatting van theologie gericht op het goede leven, die onze onderlinge verbondenheid en dus ook mijn bijdrage van vandaag tekent.

Het zal je dan ook niet verbazen dat het startpunt van mijn bijdrage vandaag ligt bij de Zuid-Afrikaanse dichteres Elisabeth Eybers die in het tweede hoofdstuk van *Eindelijk Volwassen* een centrale rol speelt. Zij kenschetst haar eigen verouderingsproces als verlies – '*Die kunst waarin ek my nou bekwaam is val*' – maar ook met verwondering – '*Jou liggaam tree te voorskyn, jy ontdek*'. Het zijn bewoordingen, die ondanks mijn eigen leeftijd, bij mij resoneren.

In het voorjaar van 2020 word ik namelijk door COVID-19 getroffen. Er blijft weinig over van mijn leven als fitte dertiger. En ik blijf vallen, Long Covid Syndroom. Met een lichaam dat ik niet meer herken, ben ik aan bed gekluisterd en moet ik in vele opzichten opnieuw beginnen. Een fysiek en cognitief revalidatieproces dat tot op de dag van vandaag voortduurt. Het is deze persoonlijke ervaring van ziekte die mij ertoe beweegt om één van de kernthema's in het boek *Eindelijk Volwassen* de wijsheid van zelfverlies of *kenosis* (zelfontleding) nog nadrukkelijker te verbinden met de kwetsbaarheid van het menselijk lichaam.

In wat volgt zal ik betogen dat de transcenderende ervaring van wijsheid ligt opgeslagen in de kwetsbaarheid van het lichaam. Ik doe dat door in gesprek te gaan met het gedicht *Koningen, Kuikens* uit Lieke Marsman's bundel *In mijn mand*. Marsman, dichter des vaderlands, krijgt in 2018 het huiveringwekkende nieuws dat zij als twintiger kanker heeft en doet in haar werk met een poëtische rauwheid verslag van haar ervaringen.

Koningen, Kuikens

**we vonden een reusachtig kleed
op het Rembrandtplein
ik knoopte het om en was de koning
van de Reguliersdwarstraat
een hoogpolige mantel
voor een hooggevoelige schreeuwlelijk
tien jaar lang speelde ik voor extravert
toen pinden ze me vast op een ziekenhuisbed
en mijn bloedvaten nietten ze dicht
nu ken ik mijn bloedgroep
en mijn vriendengroep**

---

¹ Frits de Lange, *Heilige Onrust*, 11.

die met de maand kleiner wordt
en weet ik wat ik al die tijd gemist heb
toen ik bang was iets te missen:
mezelf, verbaasd en gebogen
over de God van Spinoza bijvoorbeeld
hoe die zich soepel naar mijn overtuigingen voegt
over de dagboeken van Sontag
aan wie lijstjes ik mijn potlood slijp
over de kwatrijnen van Khayyam
en de pratende vogels van Attar
hoe we hen vergaten en ontdekten
en vergaten en ontdekten en vergaten
tot iemand hen in 2270 voorgoed ontdekt
en de ruimte inschiet naar waardigere kuikens
over *Het einde van de rode mens* van Aleksijevitsj
de eerste die dit fladderend vallen verstond
en over dit fladderend vallen zelf
hoe je in vrije val je dagelijkse bezigheden
bezig, je valt, maar je verstuurt de acceptgiro
en je valt, maar de conservenblikken
in de trapkast vormen torens. je valt,
zoveel is zeker. Je fladdert maar amper.

Uit: *In mijn mand*, Lieke Marsman

1. *Vergeeten*

Een extravert mens, onbezorgd en ondernemend regeert aan het begin van het gedicht als een koning over het speelveld van haar maakbare leven. Als *toen* een wending aankondigt. De autonome mens raakt in vrije val door een lichaam dat dicteert. Machteloos kijkt ze toe: *toen pinden ze me vast op een ziekenhuisbed/en mijn bloedvaten nietten ze dicht*. De betreding van het land der zieken, het overkomt haar. Gebonden aan een ziekenhuisbed doet een nieuwe realiteit haar intrede: *nu ken ik mijn bloedgroep/En mijn vriendengroep/die met de maand kleiner wordt*. Een wereld die voor haar ogen krimpt tot op de grenzen van het lichamelijke.

2. *Ontdekken*

De ontwrichting van haar wereld, de fysieke fragiliteit: het maakt dat ze noodgedwongen haar oude leven moet loslaten en het lijkt paradoxaal genoeg in het gedicht ruimte te scheppen. Een vorm van detachement die ruimte geeft om te ontdekken *wat ik al die tijd gemist heb/toen ik bang was iets te missen/mezelf (...)* Het zelf doet onverwacht haar intrede en buigt over al wat onopgemerkt was gebleven. Het laat zich verbazen, grijpen, door de God van Spinoza, de dagboeken van Sontag, de Perzische poëzie van Khayyam. Het doet denken aan de filosofe Simone Weil en wat zij schreef over *in aandachtige afwachting*: 'Aandacht bestaat in het opschorten van het denken, het beschikbaar laten zijn van het denken (...) in afwachting, niets zoekend, maar gereed om het voorwerp dat erin zal doordringen in zijn volle waarheid te ontvangen'.² Geconfronteerd met de grenzen van haar lichaam en van het

---

² Simone Weil, *Wachten op God*, 79.

bestaan, beschrijft Marsman een dynamiek van: *Hoe we hen vergaten en ontdekten/en vergaten en ontdekten en vergaten/tot iemand hen in 2270 voorgoed ontdekt.*

3. Fladderend vallen

Het klinkt even lieflijk als angstaanjagend: fladderend vallen. De zorgvuldig gekozen woorden, waar mijns inziens het gedicht om draait. *Je valt, zoveel is zeker*, zegt Marsman. Zonder er doekjes om te winden schetst zij de traumatiserende banaliteit van onze sterfelijkheid die ons, vroeg of laat, allemaal tekent. Als het lichaam ons dwingt om één of meerdere jassen uit te doen door ouderdom of ziekte. Een fundamenteel menselijke ervaring waarin de kwetsbaarheid van het lichaam zichtbaar wordt. Je wordt gedwongen om jezelf te relativieren, jezelf af te leggen, ont-ledigen maar dan *all the way down*, met de dood om de hoek. Maar het wonderlijke is, dat te midden van die verlieservaring er ruimte kan ontstaan om te ontdekken, nieuw te ervaren, om fladderend te vallen. Fladderen als een uitgelezen tijdigheid, om met de woorden van John D. Caputo te spreken. Een intensivering van de tijd, een moment waarop de tijd even lijkt stil te staan. Fladderen niet als een antidotum tegen vallen, maar als een andere en aandachtige manier van in de wereld zijn voorbij de instandhouding van het 'ik'. Of zoals Elisabeth Eybers zegt in het gedicht waar ik deze bijdrage mee begon: *'Jou sintaue strek/om elk ding te peil voor dit verdwyn.'*

Enrieke Damen